

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Антоніна Токарська

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету "Львівська політехніка"
(м. Львів, Україна)
Researcher ID: W-1191-2017
ninatokarsky@gmail.com

Ірина Софінська

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету "Львівська політехніка"
(м. Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3853-7626>
Researcher ID: T-1252-2017
sofinska@gmail.com

УДК 342.71

СУЧАСНА ПРАВОВА ДОКТРИНА ГРОМАДЯНСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. У сучасному світі, переповненому демократичними цінностями, перманентними глобалізаційними, цивілізаційними і міграційними процесами, а також розвитком інформаційних технологій, кожне дослідження у сфері громадянства оперує не лише категоріями сталості, визначеності, а й часто відносності та ймовірності. Насамперед це стосується аналітичних і статистичних експертних доповідей, прогнозів та програм розвитку держави і суспільства, розробки ефективних механізмів здійснення публічної влади, модернізації чинного законодавства та імплементації міжнародних практик і стандартів у сфері правового статусу людини, де особлива увага приділяється громадянству.

Метою статті є спроба екстраполювати особливості сучасного дискурсу правової доктрини громадянства, зокрема що стосується підстав набуття особою громадянства від народження, виникнення подвійного (множинного) громадянства, а також новітнє сприйняття інституту громадянства на підставі європейського та світового досвіду.

© Антоніна Токарська, Ірина Софінська, 2018

На нашу думку, сучасна правова доктрина громадянства – це сукупність (синтез) міждисциплінарних правових та інших (економічних, історичних, політичних, філософських тощо) знань про постійний ефективний взаємозв'язок між особою та державою, вчення про динаміку (закономірності) та основні тенденції взаємовідносин між ними.

Крім того, не менш важливими елементами правової доктрини громадянства є сучасна нормативно-правова база, яка на підставі європейського та світового досвіду регламентує на міжнародному рівні питання щодо правової ідентичності особи. Переконані, що на розвиток доктрини громадянства безпосередньо впливають уявлення, які панують у суспільстві, не лише в Україні, а й у світі (до прикладу, нещодавні дискусії щодо цінності дарованого (октройованого) громадянства, громадянства у зв'язку з інвестицією, подвійного (множинного) громадянства, е-громадянства тощо) у світлі реалізації принципу вірності. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері громадянства повинне стосуватися насамперед чіткого, юридично аргументованого регламентування підстав набуття особою громадянства (та припинення його); існування в особі подвійного (множинного) громадянства та можливості таких громадян (біпатридів) бути обраними (призначеними) до органів публічної влади; підстав денатуралізації та ренатуралізації; визначення поколінь українців, народжених екстериторіально, які можуть набути громадянство України на підставі права крові *jus sanguinis* від народження.

Ключові слова: громадянство; набуття громадянства; подвійне (множинне) громадянство; право крові; право ґрунту; натуралізація.

На нашу думку, сучасна правова доктрина громадянства – це сукупність (синтез) міждисциплінарних правових та інших (економічних, історичних, політичних, філософських тощо) знань про постійний ефективний взаємозв'язок між особою та державою, вчення про динаміку (закономірності) й основні тенденції взаємовідносин між ними. Абсолютно погоджуємося із науковцями про те, що дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із громадянством України, є актуальним та багатоаспектним, потребує, по-перше, сучасного переосмислення на предмет створення цілісної правової доктрини громадянства; по-друге, ґрунтового аналізу імплементації у чинне законодавство України міжнародних стандартів у галузі громадянства, апробованих в Європі та світі; по-третє, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій з метою подальшого вдосконалення чинного законодавства України про громадянство у зв'язку з активізацією міграційних процесів в умовах глобалізації та інтеграції України в європейське співтовариство¹.

Правдоподібно, що базові елементи правової доктрини громадянства впливають на її розвиток в Україні та світі. Йдеться не лише про теорії

¹ Максим Суржинський, 'Громадянство України як конституційно-правовий інститут' (автореф дис канд юрид наук, Ін-т держави і права ім В М Корецького НАН України 2009) 3.

та погляди вчених (від Аристотеля² та Полібія³, Т. Гоббса⁴ і Й. Фіхте⁵ до Ю. Габермаса⁶, Р.-Ж. де Гроота⁷, Л. Оргада⁸ та В. Кимліки⁹), а й спільний результат взаємодії науки та судової практики (рішення Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у справі *Nottebohm* 1955 р.¹⁰, Суду справедливості Європейського Союзу (далі – ЄС) та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах, які стосуються набуття/припинення громадянства, принципу вірності, втручання органів держави у приватне та сімейне життя.

Метою дослідження є спроба екстраполювати особливості сучасного дискурсу правової доктрини громадянства, зокрема що стосується підстав набуття особою громадянства від народження, виникнення подвійного (множинного) громадянства, а також новітнє сприйняття інституту громадянства на підставі європейського та світового досвіду.

Як стверджував свого часу британський письменник Е. Троллоп у новелі “Фінеас Фінн”, вперше опублікованій протягом 1867–1868 рр. у щомісячних випусках “Часопису св. Павла” (“*St Paul’s Magazine*”), суспільна політика не лише співіснує поруч із державною, а й є залежною від неї¹¹. Його припущення наприкінці ХХ ст. набуло продовження у політологічній концепції “вікно Овертона”, яка була придумана американським правником Дж. Овертоном й описує межі спектру публічно висловлюваних ідей, які можуть з часом бути прийняті суспільством як “вікно можливостей” (“*window of discourse*”).

Власне, Е. Троллоп у другій половині ХІХ ст. сформулював суть свого припущення так: багато з тих, хто раніше вважав законодавство у цій сфері (з цього питання) химерним, тепер будуть вдумливо стверджувати, що воно є лише небезпечним, або, можливо, не більш ніж важким для усвідомлення та реалізації¹². Із плином часу таке припущення почне

² Andreas Føllesdal, ‘Citizenship: European and Global’ in Dower N and Williams J (eds), *Global Citizenship: A Critical Reader* (Edinburgh University Press, 2002) 71-83.

³ Paul Magonette, *Citizenship. The History of an Idea* (ECPR Press 2005).

⁴ Theodor Kistiakowski, ‘Gesellschaft und Einzelwesen: eine Methodologische Untersuchung’ (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Kaiser-Wilhelms-Universität zu Strassburg, Verlag von Otto Liebmann 1899); С Максимов (голова) та інші, *Велика українська юридична енциклопедія*, т 2: Філософія права (Право 2017) 161-6.

⁵ Ірина Софінська, ‘Концепція громадянства: проблеми застосування та перспективи вдосконалення’ (2006) 27 *Правова держава* 498.

⁶ Jürgen Habermas ‘Citizenship and National Identity’ in Steenbergen B van (ed), *The Condition of Citizenship* (SAGE publications, 1994).

⁷ Gerard-René De Groot, ‘Children, their right to a Nationality and Child Statelessness’ in Edwards A and Waas L E van (eds), *Nationality and Statelessness under International Law* (Cambridge University Press, 2014).

⁸ Liav Orgad, ‘Naturalization’ in Shachar A and Bauböck R and Bloemraad I and Vink M (eds), *The Oxford Book of Citizenship* (Oxford University Press 2017) 338-340.

⁹ Will Kymlicka, ‘Multicultural citizenship’ in Shafir G (ed), *The Citizenship Debated* (University of Minnesota 1998) 168.

¹⁰ *Nottebohm Case. Liechtenstein v. Guatemala* [ICJ 1955 Reports] 315.

¹¹ A Trollope, *Phineas Finn* (Simon Dentith ed, Oxford World’s Classics 2011) 556.

¹² Там само.

розглядатися у суспільстві можливим, а ще пізніше – вірогідним; і, нарешті, таке законодавство стане “наріжним каменем” державної політики, створення і застосування якої держава вважатиме як питання абсолютно необхідне та невідкладне.

Припускаємо, що у правовій доктрині громадянства концепція “вікно Овертона” була застосована декілька разів: у контексті подвійного та множинного громадянства, у світлі новітніх конотацій набуття громадянства у зв’язку з інвестицією чи “на продаж” (“*citizenship for sale*”), у дискурсі набуття особою громадянства від народження на підставі застосування принципу крові *ius sanguinis* у зв’язку з використанням допоміжних репродуктивних технологій та укладення договору сурогатного материнства тощо. В усіх цих випадках йдеться про очевидне нівелювання чи принаймні “розмивання” концепції громадянства у розумінні ‘постійного та ефективного правового зв’язку між державою та особою’, передбаченої у рішенні Міжнародного суду ООН у справі *Nottebohm (“Lichtenstein v. Guatemala”)* (1955 р.)¹³. Припускаємо, що засадничими елементами класичного розуміння громадянства є, насамперед, дотримання принципу вірності особи до держави свого громадянства та відчуття патріотизму.

Відомий французький учений-суддя та правник-міжнародник П. Прад’єр-Фодере у своїх дослідженнях 1887 р. розмірковував із особливою обережністю про значущість та складність питань, які стосувалися колізії законів різних держав про громадянство¹⁴. І хоча відтоді законодавче регламентування громадянства пройшло значну політико-правову еволюцію, питання залишилися не розв’язаними, колізії – не вирішеними, а реалії сьогодення потребують докорінного переосмислення та переоцінювання.

Якщо на початку ХХ ст. подвійне чи множинне громадянство вважалося неприпустимим і було заборонене у багатьох державах світу на законодавчому рівні (зокрема у конституціях), оскільки вважалося загрозою для національної безпеки, ймовірним каталізатором державної зради, шпіонажу чи іншої підривної діяльності та не сприяло національній єдності, то з часом непримиренна публічна думка щодо можливості набуття особою подвійного чи навіть множинного громадянства відчутно пом’якшилася, а риторика стала значно співчутливішою до таких осіб¹⁵. Для того щоб вирішити питання “подвійне громадянство – подвійна вірність”, у міждержавній площині були прийняті судові рішення (до прикладу, у справі *Canevaro (“Italy v. Peru”)*)¹⁶ 1912 р., згодом

¹³ *Nottebohm Case. Liechtenstein v. Guatemala* 315 (n 10).

¹⁴ Richard W Flournoy, ‘Dual Nationality and Election’ [1921] XXX(6) Yale Law Journal 545.

¹⁵ Thomas Faist, Jürgen Gerdes, *Dual Nationality in an Age of Mobility* (Migration Policy Institute 2008) 5.

¹⁶ ‘The Canevaro Case at the Hague Source’ [1912] 6(3) The American Journal of International Law 709.

у справах *Nottebohm* (“*Lichtenstein v. Guatemala*”)¹⁷ 1955 р., *Mergé* (“*United States of America v. Italy*”) 1955 р. та *Flegenheimer* (“*USA v. Italy*”)¹⁸ 1958 р., Суду справедливості ЄС (*Micheletti* 1992 р.¹⁹). На міжнародно-правовому рівні з метою встановлення правового регламентування подвійного (множинного) громадянства та усунення колізій міждержавні організації на кшталт Ліги Націй, ООН, Ради Європи затверджують відповідні документи (Конвенція Ліги Націй, яка регулює деякі питання, пов’язані з колізією законів про громадянство 1930 р., Загальна декларація прав людини ООН 1948 р., Конвенція Ради Європи про скорочення випадків множинного громадянства та про військову повинність у випадках множинного громадянства 1977 р., Конвенція про права дитини ООН 1989 р., Європейська конвенція про громадянство Ради Європи 1997 р. тощо).

Із часом, протягом ХХ ст. все більше держав почали запроваджувати різноманітні прийнятні варіанти наявності в особи подвійного (множинного) громадянства, які хоча б частково зберігали основні засади принципу вірності особи до держави громадянства та відчуття патріотизму, а також не порушували конституційне право кожної особи на громадянство. Набуття подвійного чи множинного громадянства стає явищем буденним, навіть достатньо популярним, оскільки держави починають самі заохочувати чужинців (громадян інших держав) набувати їхнє громадянство, використовуючи різні політико-правові інструменти, наявні в їхній законодавчій палітрі (переважно йдеться про “жонглювання” принципами та способами набуття громадянства, а також спрощеними вимогами до цього процесу). Тут необхідно нагадати про нещодавній скандал із мігрантами з Карибських островів до Об’єднаного Королівства (так зване покоління *Windrush*), які прибули до королівства протягом 1948–1971 рр. на спокусливе запрошення британських органів влади. Дехто з них набув подвійне громадянство, інші ж залишилися іноземцями, трудовими мігрантами з дозволом на проживання та роботу в Об’єднаному Королівстві.

Тоді ж органи публічної влади розробляють і затверджують державну політику у контексті подвійного (чи навіть множинного) громадянства особи. І наостанок, проводиться PR-кампанія на державному рівні щодо необхідності “громадянства на продаж” з метою збільшення кількості громадян (платників податків, однак без права голосу чи обов’язку служити у війську). Така ідея часто виявляється слухною та життєво необхідною у ракурсі публічного сприйняття, однак із плином часу починає

¹⁷ *Nottebohm Case. Liechtenstein v. Guatemala* (n 10) 315.

¹⁸ ‘U. S. A. ex rel. Flegenheimer v. Italy’ [1959] 53(4) *The American Journal of International Law* 944.

¹⁹ Case C-369/90 ‘*Mario Vicente Micheletti and others v Delegación del Gobierno en Cantabria*’ [1992] ECR I-04239, *European Court Reports* 1992 I-04239. 4240-4252.

викликати зворотній ефект у людей, громадян цієї ж держави за народженням.

У підсумку в національному законодавстві з'являються всілякі правові “запобіжники” у вигляді квот щодо кількості, професійного та майнового рівня мігрантів, вимог їхньої можливості брати участь у публічному врядуванні. Зі збільшенням кількості мігрантів (перенасиченням держави і суспільства) збільшується й обсяг соціальних виплат із державного бюджету і зменшується кількість робочих місць, що неабияк починає лякати і дратувати громадян цієї держави за народженням, які змушують органи публічної влади цієї держави переглянути свою політику у сфері громадянства (за допомогою виборів, референдумів, електронних петицій та інших форм партисипативної демократії) та змінити риторику. Здивовані мігранти оцінюють нову (змінену) державну політику у сфері громадянства як дискримінаційну і пробують вирішити ці питання у судовому порядку (рішення ЄСПЛ у справі “*Biao v. Denmark*” 2016 р.²⁰ чи справа “Іоане Тейтіоти проти міністра бізнесу, інновацій та працевлаштування Нової Зеландії” 2015 р.²¹).

Водночас приймається антимиграційне законодавство, починається закриття державних інвестиційних програм у громадянство, створення таборів тимчасового утримання мігрантів (так звані “Джунгли” біля Кале у Франції чи Ідомені в Греції) чи будівництво розмежувального паркану між державами за напрямком міграційного транзиту (між Угорщиною та Сербією, Словенією та Хорватією, США та Мексикою), відмова держав у прийнятті біженців і шукачів притулку (Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія), встановлення квот на допуск мігрантів тощо. Очевидно, що в цьому і полягає суть концепції “вікно Овертона” у філософсько-правовій доктрині громадянства: від абсолютного несприйняття наявності в особи подвійного (чи навіть множинного) громадянства та ворожого ставлення до неї через співчуття і позитивне сприйняття, популяризацію та державну політику до створення особами з подвійним (чи навіть множинним) громадянством загрози для держави і суспільства та наступного очевидного абсолютного неприйняття цієї ідеї у суспільстві.

Як бачимо, питання сприйняття суспільством та регламентування національним законодавством наявності в особи/набуття особою подвійного (множинного) громадянства не є проблемою винятково українською, а спонукає органи публічної влади до вирішення, враховуючи європейський та світовий досвід.

²⁰ ‘*Biao v. Denmark*’ [2016] ECHR <<http://www.refworld.org/cases,ECHR,574473374.html>> accessed 9 March 2018.

²¹ ‘*Teitiota v Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment* [2014] NZCA 173.

На думку Р. Касторіяно, множинне громадянство і відчуття множинної вірності породжує плутанину між правами особи та її ідентичністю, культурою і політикою, державою та нацією, тобто засадничими елементами сутності концепції громадянства²². Тут потрібно усвідомити важливість двох складових сучасної концепції громадянства: (*citizenship*) як набір прав та обов'язків і (*nationality*) як приналежність, яка визначає екстериторіальність громадянства²³.

Отже, подвійне громадянство (у європейському та світовому контексті відоме як “біпатризм”) або множинне громадянство – це такий правовий статус особи, коли вона одночасно володіє громадянством декількох держав. Дефініція “множинне громадянство” є значно ширшим за своїм значенням і демонструє палітру сучасних підходів до політико-правового розуміння цього питання. Такий висновок можна зробити, аналізуючи п. 8 ст. 2 Європейської конвенції про громадянство 1997 р., де поняття “множинне громадянство” визначається як ‘наявність в однієї і тієї ж особи одночасно громадянства двох чи більше держав’²⁴.

Множинне громадянство, як свідчить реальність, на практиці виникає на підставі різних як об'єктивних, так і суб'єктивних причини. Серед об'єктивних причин виникнення в особи множинного громадянства виділяють, насамперед, такі: територіальні зміни, які породжують зміну юрисдикції держави; міграцію населення (збільшення кількості трудових мігрантів, біженців, шукачів притулку тощо); розбіжності законодавства держав щодо порядку набуття та припинення громадянства²⁵. Ці та інші причини як окремо, так і в сукупності впливають на те, що люди в таких випадках набувають одночасно громадянство двох або більше держав. Зазвичай у випадку множинного громадянства базовим (пріоритетним) громадянством вважається те, яке безпосередньо пов'язане з постійним місцем проживання особи.

На сьогодні множинне громадянство найчастіше виникає в результаті колізії законодавства різних держав, коли одна держава визначає основним принципом набуття особою громадянства “право крові” – *ius sanguinis*, тобто маркує своїх громадян за походженням, а інша держава – “право ґрунту” – *ius soli*, тобто визнає своїми громадянами всіх осіб, які народилися на її території. У цьому разі множинне громадянство вини-

²² Riva Kastoryano, ‘Settlement, Transnational Communities and Citizenship’ [2000] 52(165) International Social Science Journal 307.

²³ Riva Kastoryano, ‘Transnational Participation and Citizenship: Immigrants in the European Union’ [WPTC-98-12].

²⁴ European convention on nationality, 1997 European Treaty Series No. 166 <<https://rm.coe.int/168007f2c8>> accessed 9 March 2018.

²⁵ Сантаян Кабирадж, *Проблеми двугражданства* (Муждународное финансовое агенство 1996) 6-14; Сантаян Кабирадж, *Проблеми двугражданства в международном праве и практические пути их устранения* (автореф дис канд юрид наук, НАН Украины 1996) 6-7.

кає як об'єктивний юридичний факт абсолютно незалежно від волі особи, у результаті застосування норм законодавства конкретних держав.

Характерно, що множинне громадянство дитини від так званого “змішаного” шлюбу виникає також незалежно від місця народження, якщо законодавство держави громадянства матері або батька містить правовий припис, згідно з яким “право крові” діє й тоді, коли один із батьків володіє громадянством цієї держави. Якщо така дитина народжується на території третьої держави, де діє “право ґрунту” як базовий принцип набуття громадянства за народженням, то вона автоматично набуває декілька громадянств. Така особа, у принципі, може передати всі ці громадянства за “правом крові” своїм дітям, однак більшість держав встановили певні правові обмеження щодо цього: або народження дитини на своїй території (так звані автохтони), або кількість громадянств, які можуть бути передані дітям чи кількість поколінь, які можуть за походженням автоматично набувати громадянства декількох держав незалежно від місця народження (так звані алохтони).

Дискурс у правовому полі щодо “громадянства від народження” протягом останніх трьох століть помітно змінився. Постають нові виклики, пов'язані з набуттям громадянства у зв'язку з філіацією на підставі принципу *ius sanguinis*, а також визнання державою набутого в такий спосіб громадянства. З 1978 р. відомий нам принцип “завжди відомо, хто мати” (“*mater semper certa est*”) набув у Європі та у світі дещо іншого правового значення, насамперед у зв'язку з використанням допоміжних репродуктивних технологій (та укладенням договору сурогатного материнства).

На підтвердження цієї тези варто звернути увагу на те, що у Німеччині, до прикладу, у 1997 р. з'явилася ст. 1591 Цивільного кодексу Німеччини, яка визнає матір'ю дитини ту жінку, яка її народила (*Mutter eines Kindes ist die Frau, die es geboren hat*)²⁶. У тому разі, коли ця жінка перебуває у шлюбі, то батьком дитини вважається її чоловік. Схоже положення міститься й у британському законодавстві, зокрема, у секціях 27 і 28 Акта про запліднення людини та ембріологію 1990 р. (у редакції 2008 р., секції 33–37)²⁷.

Відомо, що у Німеччині, як в Італії чи Туреччині, сурогатне материнство заборонене, тоді як в Індії, Росії, Україні та деяких штатах США – дозволене. В Об'єднаному Королівстві комерційне сурогатне материнство заборонене, але сурогатне материнство дозволене, однак жодний договір про сурогатне материнство не може бути чинним. Як приклад наведе-

²⁶ Mutterschaft § 1591 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_1591.html> accessed 9 March 2018.

²⁷ Human Fertilisation and Embryology Act 2008 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/section/33>> accessed 9 March 2018.

мо рішення Британського вищого суду у справі “X & Y” 2008²⁸. Рішення було ухвалене на підставі того, що:

...діти (народжені одруженою українською сурогатною мамою для британського подружжя) стали особами без визначеного громадянства, залишилися без батьківства, оскільки заявники не могли ні залишитися в Україні, ні привезти дітей в Об’єднане Королівство²⁹.

Саме подружжя української сурогатної мами вважалось британським законодавством ‘винятковими юридичними батьками’ (“*exclusive legal parents*”) дітей, які вочевидь ніяк не могли набути британське громадянство за народженням. А відповідно до українського законодавства діти набули британське громадянство їхніх біологічних батьків, які на підставі тимчасової візи прибули в Україну, однак не мали права проживати на українських теренах понад встановлений у візі термін та працювати³⁰. Після проведення ДНК-експертизи та встановлення батьківства, діти отримали можливість переїхати в Об’єднане Королівство для подальшого встановлення британським подружжям свого правового статусу. У рішенні, єдиним позитивним аргументом в якому було гарантування “найкращих інтересів добробуту дитини” (“*best interests of the welfare of the child*”), суддя Дж. Гедлі встановив, що ця справа є неоднозначною та складною, може спричинити чимало непорозумінь у майбутньому та створити правові виклики для британського права та суспільства³¹.

Варто зазначити, що у такому контексті виникають чималі колізії, зважаючи на роз’яснення постанови Пленуму Верховного Суду України “Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України (далі – СК України) при розгляді справ щодо батьківства, материнства й стягнення аліментів”³². У статті 11 визначено, що особа, яка дала згоду на штучне запліднення своєї дружини, не має права оскаржувати батьківство. Судовій практиці України відомо декілька справ, пов’язаних із застосуванням цього аксіоматичного законодавчого положення.

До прикладу, в одній справі громадянка України у 2009 р. звернулася до приватного підприємства “Ла Віта Феліче” з метою участі у програмі сурогатного материнства для бездітних пар та уклала згодом договір су-

²⁸ ‘The World’s Stateless: Children’ (*Institute on Statelessness and Inclusion*, January 2017) <http://www.institutesi.org/news/news_analysis.php> accessed 9 March 2018.

²⁹ ‘X & Y (Foreign Surrogacy)’ [2008] EWHC 3030 (Fam) <<http://www.familylawweek.co.uk/site.aspx?i=ed28706>> accessed 9 March 2018.

³⁰ Там само.

³¹ Там само.

³² Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06> (дата звернення: 09.03.2018).

рогатного материнства з громадянами Німеччини (генетичними батьками дитини). Отже, після народження дитини у травні 2011 р. у Харкові та з метою безперешкодного перетину нею державного кордону України сурогатна матір надала до органу державної реєстрації актів цивільного стану України неправдиві відомості про своє генетичне материнство (актовий запис № 1885 від 25 травня 2011 р. у Книзі реєстрації народжень Харкова, де у графі “дані про матір” саме громадянка України була зазначена її матір’ю). Такий запис відповідає німецькому законодавству, але порушує національне. Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 123 СК України³³ у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя (у нашому разі – громадяни Німеччини), а тому дитина не може набути українське громадянство за походженням від сурогатної матері.

Також у нотаріальному порядку було оформлено заяву громадянки України про надання згоди на виїзд дитини до Німеччини разом із генетичним батьком дитини. Як відомо із матеріалів справи, у червні 2011 р. дитина разом із громадянином Німеччини (генетичним батьком) перетнули державний кордон України.

Восени 2012 р. за фактом виявлення правопорушення прокурором у Харкові було відкрито два провадження: кримінальне (ч. 3 ст. 332 Кримінального кодексу України (далі – КК України), незаконне переправлення осіб через державний кордон України³⁴) та цивільне (для встановлення факту материнства та виключення відомостей з реєстру актів цивільного стану)³⁵.

Тому недивно, що у вересні 2012 р. адміністративний суд у Берліні вирішив у цій справі, що дитина, народжена українською сурогатною матір’ю в Україні, не має права на німецьке громадянство від народження за походженням на підставі права крові *ius sanguinis*, незважаючи на те, що дитина генетично походить від батьків, котрі мають німецьке громадянство.

Інший приклад, вартий нашої уваги, стосується чотирьох рішень ЄСПЛ у справах щодо набуття громадянства від народження на підставі права крові *ius sanguinis* дітьми, зачатими та народженими за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (сурогатного материнства).

³³ Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 09.03.2018).

³⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 09.03.2018).

³⁵ Рішення № 33227545 Держинського районного суду м. Харкова від 16 серпня 2013 р. у справі № 2011/21170/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33227545> (дата звернення: 09.03.2018).

Від народження діти набули подвійне (множинне) громадянство: на підставі права крові – французьке за походженням біологічного батька – громадянина Франції (Домініка Меннесона та Франсіса Лябассе) і права ґрунту – американське за місцем народження.

ЄСПЛ, розглянувши ці справи на предмет порушення вимог ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного життя), постановив, що йдеться не так про відмову компетентних органів Франції визнати “сімейні зв’язки” між заявниками, як про втручання у реалізацію їхнього права на повагу лише до приватного життя у світлі ст. 8 Конвенції (п. 48 рішення у справі “*Mennesson v. France*”⁴²; п. 50 рішення у справі “*Labassee v. France*”⁴³). ЄСПЛ у рішенні вказав, що таке втручання органів держави є виправданим і відбулося в межах національного законодавства Франції, яке передбачає, що договір між біологічними/юридичними батьками та сурогатною матір’ю є недійсним, а тому не виникає жодних юридичних наслідків. На шальках терезів “лежали” інтереси заявників та державні інтереси Франції.

Інша справа стосувалася французів Патріса та Орелії Ле Рок, які за допомогою допоміжних репродуктивних технологій отримали двох доньок-близнючок, народжених сурогатною матір’ю в Україні у січні 2011 р. (біологічним батьком дітей був Патріс). Подружжя звернулося до посольства Франції в Україні з метою оформлення необхідних документів для вивезення дітей та надання їм французького громадянства. Однак у задоволенні звернення їм посольство відмовило, оскільки сурогатне материнство у Франції заборонено. Консульські органи Франції в Києві відмовилися видавати свідоцтво про народження дітей та набуття ними громадянства Франції за народженням (українського вони теж не набули, оскільки у документах, виданих органами РАЦС у Києві, батьками було зазначене французьке подружжя (ч. 2 ст. 123 СК України), а тому *ius soli* не могло бути застосоване, оскільки подружжя французів не проживало в Україні на законних підставах). У березні 2011 р. дітей без документів батько спробував нелегально (в мікроавтобусі в ніші під сидінням та без нотаріально посвідченої згоди матері дітей) вивезти до Франції, порушуючи українські правила перетину державного кордону (ч. 2 ст. 332 КК України)⁴⁴.

Також ЄСПЛ дійшов висновку про те, що неможливість встановити набуття громадянства дитини за народженням за громадянством біологічного батька тягне за собою порушення права дітей на повагу до їхнього приватного життя, оскільки громадянство є частиною ідентичності

⁴² *Mennesson v. France* (n 48).

⁴³ *Labassee v. France* (n 49).

⁴⁴ Вирок № 15625789 Березівського районного суду Закарпатської області у справі № 1-131/11 від 17 травня 2011 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15625789> (дата звернення: 09.03.2018).

особи, яка у випадку народження особи сурогатною матір'ю може страждати від “бентежної непевності” (“*troublante incertitude*”) (пункти 96–97 рішення у справі “*Menneson v. France*”⁴⁵; пункти 75–76 рішення у справі “*Labassee v. France*”⁴⁶). Однак у результаті аналізу цього рішення залишається незрозумілим основне запитання – чи отримають діти від народження французьке громадянство за походженням на підставі права крові? Чи на підставі реєстрації у зв'язку зі встановленням батьківства?

Необхідно зазначити, що діти, народжені за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (сурогатного материнства), можуть автоматично і легально набути подвійне (множинне) громадянство від народження або стати особами без визначеного громадянства. Це залежить винятково від особливостей набуття громадянства, передбачених у національному законодавстві конкретної держави (чи колізії законодавства, коли одна держава визначає основним принципом набуття громадянства право крові, тобто маркує своїх громадян за походженням, а інша держава – право ґрунту, тобто визнає своїми громадянами всіх осіб, які народилися на її території).

І нарешті, остаточне рішення ЄСПЛ у справі “*Paradiso and Campanelli v. Italy*” 2017 р.⁴⁷, яка стосувалася безплідного подружжя італійців Донатіни Парадізо і Джованні Кампанеллі, котрі за допомогою медичної клініки в Москві та медичних технологій, заборонених в Італії, змогли отримати дитину Т. С., народжену сурогатною матір'ю в Росії у 2011 р. від невідомого донора (по-перше, в Росії дозволене сурогатне материнство; по-друге, у свідоцтві про народження дитини саме заявники були зазначені її батьками). Важливо пам'ятати, що в Італії на законодавчому рівні дозволено безплідним парам використання деяких допоміжних репродуктивних технологій, таких як штучне запліднення, але заборонено укладати договори про сурогатне материнство з третіми сторонами. Однак ця заборона стала предметом численних дискусій у світлі нещодавніх дій мера міста Турин К. Аппендіно у квітні 2018 р.

Консульство Італії на підставі російського свідоцтва про народження дитини видало Донатіні Парадізо італійське свідоцтво про народження, зазначивши їй італійське громадянство від народження, щоби вона змогла повернутися з дитиною додому в Італію (п. 17 рішення “*Paradiso and Campanelli v. Italy*”)⁴⁸. Однак через декілька днів консульство Італії повідомило компетентні органи влади Італії, що у свідоцтві про народження Т. С. заявлена неправдива (фальшива) інформація, і вони розпоча-

⁴⁵ *Menneson v. France* (n 48).

⁴⁶ *Labassee v. France* (n 49).

⁴⁷ ‘*Paradiso and Campanelli v. Italy*’ [2017] ECHR <<https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2012-025358-2.pdf>> accessed 9 March 2018.

⁴⁸ *Paradiso and Campanelli v. Italy* (n 57).

ли кримінальне розслідування у зв'язку з шахрайством та нелегальним ввозом чужої дитини в Італію.

ЄСПЛ встановив у п. 131, що між Т. С. та заявниками немає жодного біологічного зв'язку (на відміну від попередніх справ “*Menneson v. France*” і “*Labassee v. France*”, коли заявники були біологічними батьками їхніх дітей). Т. С. забрали від заявників, хлопчик вважався знайдою, протягом двох років він перебував у дитячому будинку, невідомому для заявників, і не був зареєстрований. Згодом він отримав інше ім'я та свідоцтво про народження (а також італійське громадянство на підставі права ґрунту як знайда відповідно до п. 2 ст. 1 італійського закону про громадянство 1992 р.⁴⁹) і був переданий іншій прийомній сім'ї з метою подальшого усиновлення.

В остаточному рішенні ЄСПЛ (п. 215 рішення “*Paradiso and Campanelli v. Italy*”)⁵⁰ встановив, що негайна та незворотня сепарація дитини від батьків є рівносильною (тотожною) втручанню в їхнє приватне життя, однак порушення заявниками положень італійського законодавства може спричинити посилення беззаконня у державі та завдати шкоди громадському порядку. А тому не було порушення ст. 8 Конвенції⁵¹. Нині на розгляді в ЄСПЛ перебуває ще декілька схожих справ, пов'язаних із порушенням ст. 8 Конвенції.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити про таке. Як відомо, у 1960-х роках більшість держав світу (Азія – 54,5 %, Америка – 72,7 %, Європа – 54,8 %) передбачали на законодавчому рівні такий алгоритм дій у сфері громадянства: ‘Набуття громадянином першої держави за власним бажанням громадянства другої держави має наслідком автоматичну втрату ним громадянства першої держави’. У наукових джерелах такий підхід часто називається негативним з огляду на подвійне громадянство. Однак із плином часу правова траєкторія визнання подвійного громадянства ґрунтовно змінилася: на сьогодні понад 70 % держав світу використовують на законодавчому рівні значно толерантніший підхід, який дозволяє громадянам першої держави за власним бажанням набувати громадянство другої держави без автоматичної втрати ними громадянства першої держави (Азія – 62,5 %, Америка – 60 %, Європа – 70,5 %)⁵².

Крім того, варто наголосити, що глобалізація та перманентна міграція людей створюють нові “вікна можливостей” у сфері громадянства.

⁴⁹ Act No. 91 of 5 February 1992 (Italy) <<http://globalcit.eu/wp-content/plugins/rscas-database-eudogcit/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=IT%20Act%2091%201992%20%28consolidated%2C%20English%29.pdf>> accessed 9 March 2018.

⁵⁰ *Paradiso and Campanelli v. Italy* (n 57).

⁵¹ Там само.

⁵² M Vink and G-R De Groot and Luk Ngo Chun, ‘MACIMIDE Global Expatriate Dual Citizenship Dataset’ (*Harvard Dataverse*, Desember 2015) <<https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/TTMZ08>> accessed 9 March 2018.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Act No. 91 of 5 February 1992 (Italy) <<http://globalcit.eu/wp-content/plugins/rscas-database-eudo-gcit/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=IT%20Act%2091%201992%20%28consolidated%2C%20English%29.pdf>> accessed 9 March 2018 (in English).
2. Code civil: Législation, Musée Criminocorpus publié le 25 juin 2014, consulté le 23 novembre 2017 <<https://criminocorpus.org/fr/reperes/legislation/versions/698/57/diff/pdf/>> accessed 9 March 2018 (in French).
3. European convention on nationality, 1997 European Treaty Series No. 166 <<https://rm.coe.int/168007f2c8>> accessed 9 March 2018 (in English).
4. Human Fertilisation and Embryology Act 2008 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/section/33>> accessed 9 March 2018 (in English).
5. Mutterschaft (§ 1591) Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_1591.html> accessed 9 March 2018 (in German).
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed: 09.03.2018) (in Ukrainian).
7. Pro zastosuvannia sudamy okremykh norm Simeinoho kodeksu Ukrainy pry rozghliadi sprav shchodo batkivstva, materynstva ta stiahnennia alimentiv [On application by courts of certain rules of the Family Code of Ukraine in cases concerning paternity, maternity and alimony]: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine] vid 15 travnia 2006 r. № 3. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06> (accessed: 09.03.2018) (in Ukrainian).
8. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (accessed: 09.03.2018) (in Ukrainian).

Cases

9. 'The Canevaro Case at the Hague Source' [1912] 6(3) The American Journal of International Law 709 (in English).
10. 'U. S. A. ex rel. Flegenheimer v. Italy' [1959] 53(4) The American Journal of International Law 944 (in English).
11. 'Biao v. Denmark' [2016] ECHR <<http://www.refworld.org/cases,ECHR,574473374.html>> accessed 9 March 2018 (in English).
12. Case C-369/90 'Mario Vicente Micheletti and others v Delegación del Gobierno en Cantabria' [1992] ECR I-04239, European Court Reports 1992 I-04239. 4240-4252 (in English).
13. 'Labassee v. France' [2014] ECHR <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-145180%22%5D%7D>> accessed 9 March 2018 (in English).
14. 'Lavissee v. France' [1991] ECHR <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-24590%22%5D%7D>> accessed 9 March 2018 (in English).
15. 'Mennesson v. France' [2014] ECHR <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-145179%22%5D%7D>> accessed 9 March 2018 (in English).
16. 'Nottebohm Case. Liechtenstein v. Guatemala' [ICJ 1955 Reports] 315 (in English).
17. 'Paradiso and Campanelli v. Italy' [2017] ECHR <<https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2012-025358-2.pdf>> accessed 9 March 2018 (in English).

18. 'S.H. and Others v. Austria' [2011] ECHR <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#docname:\[«S.H.»\],documentcollectionid2:\[«CASELAW»\],itemid:\[«001-107325»\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#docname:[«S.H.»],documentcollectionid2:[«CASELAW»],itemid:[«001-107325»])> accessed 9 March 2018 (in English).
19. 'Teitiota v Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment', [2014] NZCA 173 (in English).
20. 'X & Y (Foreign Surrogacy)' [2008] EWHC 3030 (Fam) <<http://www.familylawweek.co.uk/site.aspx?i=ed28706>> accessed 9 March 2018 (in English).
21. Rishennia № 33227545 Dzerzhynskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 16 serpnia 2013 r. u spravi № 2011/21170/12 [Ruling № 33227545 of Dzerzhynsk District Court of Kharkiv from 16 August 2013 in Case № 2011/21170/12] (accessed: 09.03.2018) (in Ukrainian).
22. Vyrok № 15625789 Berehivskoho raionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti u spravi № 1-131/11 vid 17 travnia 2011 r. [Judgement № 15625789 of Berehovo District Court of Transcarpathian Region in Case № 1-131/11 from 17 May 2011]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15625789> (accessed: 09.03.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

23. Faist Thomas and Gerdes Jürgen, *Dual Nationality in an Age of Mobility* (Migration Policy Institute 2008) (in English).
24. Magonette Paul, *Citizenship. The History of an Idea* (ECPR Press 2005) (in English).
25. Kabiradzh Santayan, *Problemy dvugrazhdanstva [The problems of bipatrimism]* (Muzhdunarodnoe finansovoe agentstvo 1996) (in Russian).

Edited books

26. De Groot G-R, 'Children, their right to a Nationality and Child Statelessness' in Edwards A and Waas L E van (eds), *Nationality and Statelessness under International Law* (Cambridge University Press, 2014) (in English).
27. Føllesdal A, 'Citizenship: European and Global' in Dower N and J Williams (eds), *Global Citizenship: A Critical Reader* (Edinburgh University Press 2002) (in English).
28. Habermas Jü, 'Citizenship and National Identity' in Steenbergen B van (ed), *The Condition of Citizenship* (SAGE publications 1994) (in English).
29. Kymlicka W, 'Multicultural citizenship' in Shafir G (ed), *The Citizenship Debated* (University of Minnesota 1998) (in English).
30. Orgad L, 'Naturalization' in Shachar A and Bauböck R and Bloemraad I and Vink M (eds), *The Oxford Book of Citizenship* (Oxford University Press 2017) (in English).
31. Trollope A, *Phineas Finn* (Simon Dentith ed, Oxford World's Classics 2011) (in English).
32. Maksymov S (holova) ta inshi, *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian Law Encyclopedia]*, t 2: Filosofiia prava [Philosophy of Law] (Pravo 2017) (in Ukrainian).
33. Poiedynok O, 'Nekonventsiiine pravo? Pravo na hromadianstvo v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta Yevropeiskoi komisii z prav liudyny' ['Unconventional right? The right to citizenship in the practice of the European Court of Human Rights and the European Commission of Human Rights'] v Repetskyi V ta Hutnyk V (red), *Suchasni problemy mizhnarodnoho prava. Liber Amicorum do 60-richchia prof M V Buromenskoho: monohrafiia [Current Problems of International Law. Liber Amicorum Professor Mykhaylo Buromenskiy in Honour of His 60th Birthday]* (Feniks 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

34. Flournoy Richard W, 'Dual Nationality and Election' [1921] XXX (6) Yale Law Journal 545 (in English).
35. Kastoryano R, 'Transnational Participation and Citizenship: Immigrants in the European Union' WPTC-98-12 (in English).
36. Kastoryano Riva, 'Settlement, Transnational Communities and Citizenship' [2000] 52(165) International Social Science Journal 307 (in English).
37. Sofinska Iryna, 'Kontsepsiia hromadianstva: problemy zastosuvannia ta perspektyvy vdoskonalennia' ['Citizenship Concept: Problems of and Perspectives of Improvement'] (2006) 27 Pravova derzhava 498 (in Ukrainian).

Thesis abstracts

38. Kistiakowski Theodor, 'Gesellschaft und Einzelwesen: eine Methodologische Untersuchung' (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Kaiser-Wilhelms-Universität zu Strassburg, Verlag von Otto Liebmann 1899) (in German).
39. Kabiradzh Santayan, 'Problemy dvugrazhdanstva v mezhdunarodnom prave i prakticheskie puti ikh ustraneniya' ['Problems of dual citizenship in international law and practical ways of their elimination'] (avtoref dis kand yurid nauk, NAN Ukrainy 1996) (in Russian).
40. Surzhynskyi Maksym, 'Hromadianstvo Ukrainy yak konstytutsiino-pravovyi instytut' ['Citizenship of Ukraine as legal institute of Constitutional Law'] (avtoref dys kand yurid nauk, In-t derzhavy i prava im V M Koretskoho NAN Ukrainy 2009) (in Ukrainian).

Websites

41. Vink M and De Groot G-R and Luk Ngo Chun, 'MACIMIDE Global Expatriate Dual Citizenship Dataset' (*Harvard Dataverse*, Desember 2015) <<https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/TTMZ08>> accessed 9 March 2018 (in English).
42. 'The World's Stateless: Children' (*Institute on Statelessness and Inclusion*, January 2017) <http://www.institutesi.org/news/news_analysis.php> accessed 9 March 2018 (in English).

Antonina Tokarska
Iryna Sofinska

MODERN LEGAL DOCTRINE OF CITIZENSHIP:
ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

ABSTRACT. In today's world abound with democratic values, permanent globalization, civilization and migration processes, and the development of information technologies, each study having a focus on citizenship uses not only such categories as sustainability and certainty, but also not infrequently the categories of relativity and probability. First of all, this is relevant to analytical and statistical expert reports, forecasts and programs of development of the State and society, working out of efficient mechanisms for the exercise of public authority, modernization of current legislation and implementation of international practices and standards relating to the legal status of an individual, with a special focus on citizenship.

Антоніна Токарська, Ірина Софінська

The article attempts at extrapolating the peculiarities pertaining to the modern discourse of the legal doctrine of citizenship, in particular, with regard to the grounds for gaining citizenship by a person since birth and for the emergence of dual (multiple) citizenship, as well as with regard to the up-to-date perception of the institution of citizenship based on the European and international experience.

In our opinion, the modern legal doctrine of citizenship is a set (synthesis) of interdisciplinary legal and other (economic, historical, political, philosophical, etc.) knowledge about the permanent effective relationship between an individual and the State, the doctrine of the dynamics (regularities) and the main trends found in their relationship.

Furthermore, of no less importance are such elements of the legal doctrine of citizenship as the modern legal framework which is based on the European and international experience and regulates the issue of an individual's legal identity at the international level. We are convinced that the development of the citizenship doctrine is directly influenced by the ideas prevailing in society, not only in Ukraine but also worldwide (for example, recent discussions on the value of granted (octroyed) citizenship, investment-related citizenship, dual (multiple) citizenship, e-citizenship etc.) in the context of implementation of the loyalty principle. Improvements to the legal framework applicable to citizenship should primarily concern a clear and legally reasoned regulation of the grounds upon which an individual may gain citizenship (and its termination); the issue of dual (multiple) citizenship of an individual and the possibility for such citizens (bipatrids) to be elected (appointed) to public authorities; the grounds for denaturalization and renaturalization; determination of generations of the Ukrainians who are born extraterritorially and may gain the citizenship of Ukraine based on the right of blood *jus sanguinis* since birth.

KEYWORDS: citizenship; gaining of citizenship; dual (multiple) citizenship; right of blood; *jus soli*; naturalization.